

La història del mot en català roman obscura per l'escassetat de dades catalanes no recents i manca de tota informació un poc antiga i directament aplicable. A Itàlia i França els fets són més clars, i molt més antics, i si bé allà patim també d'informació insuficient en punts decisius, les coses que sabem permeten una orientació definida pel que fa a l'essencial de l'etimologia del mot català. Deixo per després tot allò que només pot tenir un abast auxiliar, o merament utilitzable per desbrossar les qüestions.

És realment orientadora, en canvi, l'existència, en el Nord d'Itàlia i a França, d'un nom que designava homes d'armes de caràcter audaç i sovint temerari, del qual han donat notícia justa Angelico Prati i molts altres erudits italians, els francesos i d'altres aplegats en el llibre de Wartburg (*FEW* I, 336a, s. v. *Berry*), i sobretot i molt abans, Du C. i els seus continuadors.

Esquematzant-ho es tracta de l'it. històric *berroviere* 'home armat a les ordres del potestà', 'ministre subaltern de justícia: algutzir, esbirro' i en general «soldato avido e audace» de moltes menes;² dialectalment sobretot ven. ant. *baroero* i mod. *birroviere*, que acaba per valer «scherano, assassino»; Frey afegeix *berroer* 'esbirro' («birro»), a Verona el 1375, a Venècia *boroer* el 1402, i *baroer* el 1409.³ Pertany també a d'altres dialectes del Nord a partir del genov. ant. *berruel* «masnadero»⁴ (S. XII?, gloss. de Rossi) i del milanès antic (Bonvesin, c. 1300) *barroer de mare*, que el poeta aplicà a un pirata.⁵ D'altra banda a Itàlia el mot ha tingut ús literari en fonts històriques i literàries, del Nord i també de Toscana, amb aplicació freqüent a les bandositats civils; i així apareix per a 'soldat mercenari' o per a 'esbirro' en Crescenzo i Filippo Villani (S. XIV i c. 1400), i ja en el S. XIII *birroviere* en Malispini.

Encara són més instructives, sobretot en el matís semàntic i per les apreciacions dels contextos, les dades legals i documentàries aplegades per Du C. (II, 585), provinents d'Estatuts comunitaris i de declaracions acusatòries, com les que acompanyen els estatuts de Módena, i on es demanen mesures «ad reprimendam *immensam* temeritatem et audaciam *baroeriorum* communis Mutinae...», els quals ens donen definits com a 'algutzirs' («apparitor, accensus»), i també ací hem d'entendre la -r- com una grafia imperfecta de rr, car *barroarius* és com escriuen els Estatuts criminals de la Riviera. La forma en *berr-* apareix també en moltes cites dels continuadors de Du C. (ed. Niort II, 641), corresponents a territori occità alpí o del SE. francès (Hug de Cabillon, Petrus de Vineis, docs. de 1324 i 1359 de la *Hist. Dalphinati*) en les formes *berruarii*, *berroerii*, *beruerii*, i en sentit menys acusador però no gaire diferent del dels anteriors.

No crec que hàgim de dubtar que el nostre adjectiu prové d'aquest grup alt-italià i occità-oriental, idèntic en la forma i dotat d'un sentit que explica naturalment el nostre: des de la idea d'armat audaç, insolent i temerari' es va passar al valor adjectiu de 'temerari' (*DTol.*), 'pertorbador o turbulent' (Lacav.) i

d'ací, a través de 'desconsiderat' (*DTol.*) o 'brutal' (cf. les cites d'Oller, Vayreda i Verdagner) al de 'groller', 'matusser',⁶ que ha acabat per ser el més fix en la llengua moderna.

Pel que fa a la identificació del nom de milícia alt-italià i alpí amb l'ètnic de la gran comarca del Centre de França, el Berry entorn de Bourges, hi ha hagut el gran dubte que pesava sobre l'etimologia de l'adjectiu català, perquè també els erudits d'ultra-monts, tot admetent que la identitat de les formes quasi la imposa, han observat repetidament que manquem de coneixement dels fets històrics en què es fonamenta.⁷

Notem, de tota manera, que és un fet històric conegut que en el reclutament d'aquestes milícies al servei del podestà i dels bàndols, tant i més que els aventurers italians feren sempre un gran paper els mercenaris dels països veïns, incloent-hi almogàvers nostres (recorem la milícia dels *Neri* florentins i els fets aplegats per Levi) i sobretot gent del Nord, enes vegades suïssos al servei dels papes i altres senyories, altres vegades soldaders francesos, i que el Berry com a regió relativament pobra (en contrast amb Tòrena i Borgonya, entremig dels quals es troba) era país propens per a l'emigració.⁸

D'altra banda és molt pertinent ací de tenir en compte que en els llocs més diversos apareixen menes d'armes denominades amb el gentilici del Berry, indicatiu d'una reconeguda competència en lluites i armament, car sovint fan constar que es tracta d'armes fines, excel·lents; així una espècie de punyal en el *Blandin de Cornoalha* (text oc. de c. 1300, que hom ha cregut d'autor català, cosa incerta), «un *beroyer* que portava de fin acier» (*Rom.* II, 178), mentre que en dos docs. catalans del segle següent designa més aviat potser una mena de casc.⁹ Fr. mj. *barruyer* és encara «espècie de poignard» (Du C. I, 641); mentre que oc. ant. *barroyer* a. 1428, i fr. ant. *berruier* i *capeline berruyère* en textos del S. XIII són tots dos «chapeau de fer de forme campanulée» (cites del *FEW*). No queda doncs gaire dubte que els del Berry eren mirats com a gent típicament lligats amb coses d'armes i això ja val amplament com a indicatiu que molts dels *barrovieri* o *barroeri* del Nord d'Itàlia devien ser emigrants del Berry, o almenys típicament relacionats amb coses d'aquest país.¹⁰

I en tot cas tenim alguna prova més directa de l'activitat bel·licosa dels barruyers car se cita un fr. ant. *berruier* «chevalier très vaillant», i encara que sigui com a hapax, apareix un oc. ant. *berroviers* en un sirventès bel·licós d'Aicart del Fossat (baix Arieja, mj. S. XIII) «et en la ost veirem solatz e laigna, / e ls *berroviers* sovén córrer la plaigna» on pot significar més aviat 'genet que pren part en raids, incursor' (que no «explorateur» com s'ha admès, Rayn. II, 213b).

Acabaré aplegant una sèrie d'influències secundàries que poden haver ajudat a corroborar l'ús del nostre mot, o a orientar la seva evolució semàntica, tot i ser inacceptables o molt menys probables com a ètmon autèntic; i algunes etimologies errònies o dades inexactes que serà bo d'indicar per desbrossar el ter-